

Iranian Scientific Association
of Public Administration

University of
Sistan and Baluchestan

The Necessity of Revising the Educational System of Management Students: Studying the Life Experience of Tehran University Management Students

Ali Adibinia¹ | Seyyed Kamal Vaezi²✉ | Saeid Heydari³

1. Masters student, Department of Leadership and Human Capital, Faculty of Management, University of tehran, Iran. E-mail: ali.adibinia@ut.ac.ir
2. Associate Professor, Department of Leadership and Human Capital, Faculty of Management, University of Tehran, Tehran, Iran. (Corresponding Author). E-mail: vaezi_ka@ut.ac.ir
3. Ph.D student ., Department of Leadership and Human Capital, Faculty of Management, University of tehran, Iran. E-mail: saeid.heydari@ut.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 28 September 2022

Received in revised form: 9
December 2022

Accepted: 1 March 2023

Published online:
6 April 2023

Keywords:

Lived experience,
phenomenology, students,
virtual education, Corona era.

One of the most important tasks of educational governance is the timely review of educational systems and processes, especially in the field of higher education. It seems that the opportunity and experiences gained during the Covid-19 pandemic have intensified this process. Based on this, designing and implementing educational activities in the most desirable ways is a serious tool for an effective and efficient educational system in the country. For this purpose, the purpose of this study is to examine the lived experience of Tehran University management students from virtual education during the corona virus epidemic and to provide solutions to improve the way of education. The method used in this qualitative research is phenomenological analysis. Using phenomenological analysis, it is possible to understand how the target society understands the world around them and what the specific experiences mean for them. The statistical population in this research includes those management students of Tehran University who had a history of participating in offline and virtual classes at the same time as the spread of the corona virus in the university. The researchers of this research have reached theoretical saturation by conducting 29 interviews. The findings of Haaz's research show that offline and virtual classes have both advantages and disadvantages, which are discussed separately. Finally, the results of this research, by analyzing the content of research data, provide a mixed model for virtual and face-to-face training.

Cite this article: Adibinia, A., Vaezi, S. K., & Heydari, S. (2023). The necessity of revising the educational system of management students: Studying the life experience of Tehran University management students. *Governance and Development Journal*, 3(1), 39-70.

<https://doi.org/10.22111/JIPAA.2023.392121.1112>

Publisher: Iranian Scientific Association of Public Administration & University of Sistan and Baluchestan

دانشگاه تهران

حکمرانی و توسعه

شماره ۳۴۶۱-۲۷۸۳

Homepage: www.jipaa.ir

انجمن علمی
مدیریت دولتی ایران

ضرورت بازنگری در نظام آموزشی دانشجویان رشته مدیریت: بررسی تجربه زیسته دانشجویان مدیریت دانشگاه تهران

علی ادیبی نیا^۱ | سیدکمال واعظی^۲ | سعید حیدری^۳

۱. دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه رهبری و سرمایه انسانی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، ایران. رایانامه: ali.adibinia@ut.ac.ir
۲. دانشیار، گروه رهبری و سرمایه انسانی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران. (نویسنده مسئول). رایانامه: vaezi_ka@ut.ac.ir
۳. دانشجوی دکتری، گروه رهبری و سرمایه انسانی، دانشکده مدیریت، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، ایران. رایانامه: saeid.heydari@ut.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۰۶</p> <p>تاریخ ویرایش: ۱۴۰۱/۰۹/۱۸</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۱۰</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۱/۱۷</p>	<p>یکی از مهمترین وظایف حکمرانی آموزشی، بازنگری به موقع نظام‌ها و فرآیندهای آموزشی به ویژه در حوزه نظام آموزش عالی است. به نظر می‌رسد فرصت و تجربیات کسب‌شده در دوران همه‌گیری کوید ۱۹ این روند را تشدید کرده است. به همین منظور هدف پژوهش حاضر بررسی تجربه زیسته دانشجویان مدیریت دانشگاه تهران از آموزش مجازی در دوران همه‌گیری ویروس کرونا و ارائه راهکارهایی جهت بهبود نحوه آموزش می‌باشد. روشی که در این پژوهش کیفی مورد استفاده قرار گرفته است، تحلیل پدیدارشناختی می‌باشد. با استفاده از تحلیل پدیدارشناختی می‌توان دریافت که جامعه هدف دنیای پیرامون خود را چگونه درک می‌کند و تجارب خاص مورد نظر برای آن‌ها چه معنایی دارد. جامعه آماری در این پژوهش، شامل آن دسته از دانشجویان مدیریت دانشگاه تهران می‌باشد که سابقه مشارکت در کلاس‌های غیرحضوری و مجازی و توام را به صورت هم‌زمان با فراگیری ویروس کرونا در دانشگاه را داشته‌اند. پژوهشگران این پژوهش با انجام ۲۹ مصاحبه از بین دانشجویان واجد شرایط به اشباع نظری رسیده‌اند. یافته پژوهش حاضر نشان می‌دهد که کلاس‌های غیرحضوری و مجازی دارای مزایا و معایبی به صورت توامان می‌باشد که به تفکیک به موارد آن پرداخته می‌شود. نهایتاً این مطالعه با تحلیل محتوای داده‌های پژوهش، روش آموزش ترکیبی فزاینده را جهت افزایش و بهبود بهره‌وری فرایند آموزش توصیه و پیشنهاد می‌کند.</p>
<p>واژه‌های کلیدی:</p> <p>تجربه زیسته، پدیدارشناسی، دانشجویان، آموزش مجازی، دوران کرونا</p>	

استناد: ادیبی نیا، علی؛ واعظی، سیدکمال؛ و حیدری، سعید. (۱۴۰۲). ضرورت بازنگری در نظام آموزشی دانشجویان رشته مدیریت: بررسی تجربه زیسته دانشجویان مدیریت دانشگاه تهران. حکمرانی و توسعه، ۳(۱)، ۳۹-۷۰.

<https://doi.org/10.22111/JIPAA.2023.392121.1112>

ناشر: انجمن علمی مدیریت دولتی ایران و دانشگاه سیستان و بلوچستان.

مقدمه

همه‌گیری ویروس کرونا در سال‌های اخیر و غیرحضوری شدن دانشگاه‌ها موجب گردید تا بستر آموزش آنلاین نظام آموزشی کشور، ضمن محک جدی نسبت به چالش‌ها و ضعف‌ها، بازسازی و تقویت گردد و ظرفیت جدیدی را در نظام آموزشی کشور ایجاد نماید. این موضوع نه تنها در ایران بلکه در نظامات آموزشی سراسر جهان نیز تاثیرگذار بوده است. به نحوی که بر اساس گزارش یونسکو، تجربیات آموزشی تقریباً ۱.۴ میلیارد دانش‌آموز و دانشجو در جهان در تمام گروه‌های سنی مختل شد و در دوران همه‌گیری کووید ۱۹ آموزش‌عالی در اقدامی سریع و از قبل تعیین نشده، دانشگاه‌ها را مجبور کرد که دوره‌های خود را به صورت آنلاین برگزار کنند (یونسکو، ۲۰۲۰).

دانشکده مدیریت دانشگاه تهران نیز به عنوان بخشی از نظام آموزش‌عالی کشور از این قضیه مستثنی نبوده به نحوی که بعد از اوج‌گیری بیماری کرونا تا پایان ترم اول سال تحصیلی ۱۴۰۱ کلیه کلاس‌های دانشکده مدیریت به صورت مجازی برگزار شده است و پس از آن نیز از قابلیت ایجاد شده پیرامون کلاس‌های مجازی نیز مورد استفاده قرار گرفته است. در همین راستا بررسی این روند در دانشکده مدیریت دانشگاه تهران به علت مرکزیت و تنوع دانشجو چه از حیث فرهنگی که در برگیرنده دانشجویان ممتاز از سراسر کشور می‌باشد و چه از حیث بین‌رشته‌ای بودن خصوصاً در مقطع ارشد و دکتری که دانشجویان با رشته‌های تحصیلی متفاوت در مقطع قبلی را در خود جای داده است، می‌تواند حائز اهمیت باشد.

در همین راستا طی مطالعات گسترده‌ای که پیرامون تاثیر همه‌گیری ویروس کووید ۱۹ بر آموزش عالی توسط سازمان‌های بین‌المللی معتبر صورت گرفته است، مشخص شده است که رویکردهای نوین به این پدیده در مقایسه با نگاه‌های اولیه دچار تفاوت‌های جدی شده است. به نحوی که اگر در ابتدای سال ۲۰۲۰ مواردی از قبیل فرآیند سازگاری، ابهام و ضرورت مدیریت زمان از مهمترین چالش‌های آموزش عالی در دوران ویروس کرونا نامبرده می‌شد، در گزارش‌های بعدی در سال ۲۰۲۱ و پس از آن از چالش‌هایی صحبت می‌شود که می‌تواند زمینه ساز تحولاتی شگرف در آموزش عالی به ویژه در افق ۲۰۵۰ گردد (واعظی، ۱۴۰۰).

امروزه بسیاری از مناسبات و فرایندهای اجتماعی، سیاسی و قانونی در بستر فناوری اطلاعات و فضای مجازی انجام می‌شود. این مناسبات و تعاملات به آموزش نیز کشیده شده است. آموزش مجازی نوعی آموزش مبتنی بر استفاده از فناوری اطلاعات است که بر بستر اینترنت ارائه می‌گردد (قربانپور لقمجانی، ۱۴۰۰). به طوری که کشورهای صنعتی و توسعه یافته، سال‌هاست از روش‌های آموزش مجازی به موثرترین شکل استفاده می‌کنند (خوری، ۱۴۰۱). از طرفی در طول همه‌گیری

بیماری ویروس کرونا، مؤسسات آموزش عالی در سراسر جهان به علت شیوع گسترده بیماری کرونا مجبور شدند که فعالیت آموزشی تدریس خود را به صورت آنلاین ارائه دهند و این آموزش را در بستر فضای مجازی ارائه دهند، چرا که در بسیاری از این کشورها آموزش حضوری به دلیل گسترش سریع ویروس ممنوع شده بود (لی^۱ و همکاران، ۲۰۲۲).

هرچند دوره‌های غیر حضوری فرصتی برای بهبود اعتبارات علمی و تقویت مدارک علمی به حساب می‌آید و مزایایی دارد، اما چالش‌های آن نیز غیر قابل انکار است. و برخی صاحب‌نظران بر این باور هستند که یادگیری الکترونیکی در بهترین حالت می‌تواند مکمل روش‌های سنتی باشد، لذا توجه غیرمعمول به این نوع از آموزش موجب چالش‌های جدی در این حوزه خواهد شد. نابرابری‌های منابع فناوری اطلاعات و منابع مربوط به آموزش مجازی که اصل مهمی در برقراری یادگیری مجازی هستند از جمله چالش‌های مهم این دوره هاست. کسانی که وضعیت اقتصادی و اجتماعی مناسبی نداشته و در مناطق دورافتاده که از زیرساخت‌های فناوری تهی است زندگی می‌کنند، از نابرابری آموزش مجازی مصون نخواهند ماند (یانگ^۲ و همکاران، ۲۰۱۳، مختار و همکاران، ۲۰۲۰).

چالش‌های آموزش مجازی محدود به زیرساخت‌های فناوری نبوده و فراتر از آن می‌تواند در تعامل‌های بین فردی نیز تاثیرگذار باشد. در همین راستا آنکو و کیکر^۳ (۲۰۱۱) معتقدند که در آموزش‌های مجازی به دلیل نبود ارتباط چهره به چهره استاد و دانشجو چالش ارزیابی دانشجویان یکی از مهمترین چالش‌های پیش روی استاد می‌باشد. همچنین بسیاری از دانشگاه‌ها و اعضای هیات علمی فاقد تجربه و تخصص در طراحی و ارائه دوره آنلاین، این تغییر سریع و ریشه‌ای تحول آموزشی و حرکت از آموزش‌های حضوری و سنتی به آموزش‌های مجازی را بسیار چالش‌برانگیز یافته‌اند (راپانتا^۴ و همکاران، ۲۰۲۰). یکی از مسائلی که برای دانشجویان همواره چالش برانگیز بوده و موجب نگرانی آنان می‌شود مساله ارزیابی عملکرد و عدالت آموزشی است که در دوران کرونا و آموزش مجازی با چالش جدی همراه شد. ارزشیابی به علت فلسفه وجودی و عملکرد ویژه خود در هر نوع از نظام آموزشی، به عنوان یکی از گسترده‌ترین مباحث حوزه فرایند آموزش و یادگیری می‌باشد (علایی و همکاران، ۱۳۸۹).

¹ -Lee

² -Young

³ -Oncu & Cakir

⁴ -Rapanta

از طرفی همه‌گیری کووید-۱۹ در مقطعی دانشگاه‌ها را وادار کرده بود تا استراتژی‌های خود را برای ارزیابی و همچنین تدریس خود مورد ارزیابی مجدد قرار دهند، و اکثراً به اتخاذ نوعی آزمون از راه دور به عنوان ابزاری برای ارزیابی دانشجویان روی آورند (جاپ^۱ و همکاران، ۲۰۲۱). و البته همانطور که گفته شد یکی از پارامترهای مهم و چالش برانگیز در دانشگاه‌ها و دوره‌های مجازی تعیین روش برگزاری آزمون و تعیین نمره دانشجو است (رنج دوست، ۱۳۹۷). آزمون‌های آنلاین اگرچه مزایایی چون کمک به محیط زیست، کاهش هزینه‌های مالی، و دقت و سرعت بیشتر در ارزیابی و برگزاری آزمون را به همراه داشته است. اما یکی از مهمترین چالش‌های این آزمون و ارزیابی‌ها بیشتر شدن امکان تقلب و خدشه به اعتبار آزمون است (لی و فانگوی^۲، ۲۰۲۲). کریماجیک^۳ و همکاران (۲۰۱۹)، معتقدند از زمانی که موسسات آموزشی، مدارک دانشگاهی را براساس کلاس-های مجازی ارائه داده اند و اساساً با افزایش دوره‌های آنلاین دانشگاهی، تقلب و عدم صداقت در دوره‌های دانشگاهی افزایش یافته است. به هر حال این تصور دیرینه وجود دارد که تقلب در دوره‌های آنلاین بیشتر از دوره‌های حضوری و سنتی است (یانگ، ۲۰۱۳). از این رو مریبان آنلاین همواره از خود می پرسند که چگونه ما به عنوان استاد از صحت نمره یک دانشجو دوره مجزای اطمینان کنیم؟ از کجا بفهمیم دانشجویی که در دوره ثبت نام کرده است در امتحان شرکت می کند یا در حال انجام تکالیف است؟ چگونه متوجه شویم که دانشجویان امتحانات یا تکالیف فردی را در تیم‌های مشترک انجام نمی دهند؟ چگونه متوجه شویم که دانشجویان با استفاده غیرقانونی از بانک‌های آزمون یا کتابچه راهنمای راه حل‌ها، امتحانات و تکالیف خود را انجام نمی دهند؟ (کلسکی^۴ و همکاران، ۲۰۱۱).

عمده تحقیقات انجام شده در حوزه صداقت و اعتبار آزمون‌های برگزار شده منحصر به کشور ایالات متحده آمریکا است (کریماجیک و همکاران، ۲۰۱۹). به هر حال هزینه بسیار بالای بررسی و نظارت آزمون‌های آنلاین از سوی موسسات آموزشی و دانشگاه‌ها، وجود مسائل اخلاقی و اجتماعی و صدمات روحی به دانشجویان در هنگام نظارت بر آزمون مجازی، و وجود تبعیض در استفاده از امکانات فناوری اطلاعات از جمله مسائل و چالش‌های مرتبط آزمون‌ها و ارزشیابی‌های مجازی است (لی و فانگوی، ۲۰۲۲). بررسی و تحلیل سطح کیفیت آزمون‌ها و روش‌های ارزیابی الکترونیکی،

¹ -Jaap

² -Lee & Fanguy

³ -Cerimagic

⁴ -Cluskey

حیطه‌ای است که می‌تواند در مشخص کردن نقاط قوت و ضعف سیستم‌های الکترونیکی نقش بسیار مهمی ایفا کند. اما سایر پژوهش‌ها کمتر به این حوزه پرداخته‌اند (گنجی ارجنگی، ۱۳۹۶).

از طرفی عباسی‌کسانی و همکاران (۱۳۹۸) معقدند که پژوهش‌های گذشته دیدگاهی جامع و کل‌نگر به ابزارهای ارزشیابی در یادگیری الکترونیکی و آموزش‌های مجازی نداشته و هر پژوهش به برخی از ابزارهای ارزشیابی یادگیرندگان در محیط‌های یادگیری الکترونیکی اشاره کرده‌اند و تقسیم‌بندی خاصی نیز برای ابزارهای ارزشیابی در نظر نگرفته‌اند. البته بحث کیفیت آزمون‌ها و روش‌های ارزیابی آموزش مجازی چالش برانگیز است. در همین زمینه مایر^۱ (۲۰۰۲) مطرح می‌کند که عدم توافق و تفاهم بر روی واژه و تعریف کیفیت، یکی از مسائل مشکل‌زا در حوزه آموزش از راه دور به شمار می‌آید و همچنین آنچه در تعریف کیفیت، نقش اصلی را دارا می‌باشد، نظر مخاطبان این حوزه است. کیفیت از نظر مشاهده‌گر تبعیت می‌کند لذا ارائه نیم‌رخ از کیفیت، همواره با عینیت همراه نیست و بلکه ممکن است با ذهنیت نیز همراه باشد (گنجی ارجنگی، ۱۳۹۶).

سابقه آموزش مجازی در کشورهای پیشرفته، حسب پیشرفت‌های مربوط به تکنولوژی نسبت به ایران بیشتر است ولی توسعه علمی جهان از یک سو و تحولات تکنولوژی آموزشی در کشورهای دنیا پس از کرونا از سوی دیگر موجب گردید تا محققین با پرداختن به آن از زوایای مختلف، ابعاد جدیدی از آن را واکاوی نموده و در سیاستگذاری‌های مربوط به حکمرانی به آن بپردازند. به نحوی که فراتر از پژوهش‌های قبلی که به مسائل زیرساختی و اقتصادی پرداخته می‌شد، مسائل رفتاری و تعاملات بین فردی دانشجویان، اساتید و کارکنان دانشگاه و اساساً سیستم آموزشی جدید را نیز با دقت بیشتری مورد بررسی قرار دهند. لذا در تحقیق حاضر برآنیم با استفاده از روش پدیدارشناسی، تجربه زیسته دانشجویان دانشکده مدیریت تهران را در خصوص ارزیابی و امتحان‌نهایی آن‌ها در طی دوره آموزش مجازی در خلال پاندومی کرونا (کلاس‌های درس مجازی) را واکاوی و بررسی نماییم و به این سوالات پاسخ دهیم: «تجربه زیسته دانشجویان مدیریت دانشگاه تهران، نسبت به ارزیابی آموزش مجازی چگونه بوده است؟» و «چگونه می‌توان با توجه به زیرساخت‌های ایجاد شده جهت آموزش مجازی پس از همه‌گیری کرونا نظام‌های آموزشی مطلوب‌تری را توصیه کرد؟»

^۱ -Meyer

ادبیات نظری پژوهش

آموزش مجازی

نیازها و خواسته‌های روزافزون مردم به آموزش، کمبود امکانات اقتصادی، عدم دسترسی آنها به مراکز آموزشی، کمبود آموزشگران متخصص، و هزینه‌های زیادی که بایستی صرف آموزش شود، متخصصان مربوطه را ترغیب کرده است که با فناوری‌های اطلاعات، روش‌های نوینی را برای آموزش ابداع کنند که هم از حیث اقتصادی و هم از حیث کیفی، بتوان با استفاده از آن، به طور همزمان جمعیت زیادی از قراگیران را آموزش داد (عباسی‌کسانی و همکاران، ۱۳۹۸). لذا می‌توان گفت بر این اساس استفاده از آموزش مجازی شکل گرفت. آموزش مجازی به صورت کلی به آموزش در یک بستر یادگیری اطلاق می‌گردد که در آن استاد و دانشجو بر اساس مکان یا زمان و یا هر دو عنصر از هم گسسته و جدا شده و در کنار یکدیگر حضوری ندارند. محتوای مربوط به دوره‌های آموزش مجازی نیز از طریق منابع چندرسانه‌ای، برنامه‌های کاربردی فناوری اطلاعات، ویدئو کنفرانس، اینترنت و ... منتقل می‌گردد (دانگ^۱، ۲۰۲۰).

هدف از ارائه آموزش مجازی به عنوان یک ابزار و امکان نوآور، دسترسی به آموزش فراتر از دیوارهای دانشگاه‌ها بوده است اولین ارائه آنلاین دوره‌های مجازی به سال ۱۹۶۰ برمی‌گردد، زمانی که دانشگاه ایلینویز از یک اینترنت سازمانی (اینترانت) جهت بهره‌مندی دانشجویان از محتوای آموزش از راه دور، استفاده نمود (دانگ، ۲۰۲۰). همچنین یکی از موارد مربوط به آموزش مجازی، یادگیری الکترونیکی می‌باشد که در یک تعریف جامع و کلی، یادگیری الکترونیکی را می‌توان استفاده از فناوری شبکه جهت طراحی، تحویل دروس و اجرای محیط آموزشی جهت تحقق و استمرار یادگیری معرفی نمود (حمدی^۲، ۲۰۰۷).

ارزیابی و انواع در آموزش مجازی

ارزیابی در فرایند آموزش را، سنجش میزان دستیابی مخاطبین به اهداف از پیش مشخص شده مؤسسات آموزشی و سازمان‌ها تعریف می‌نمایند (گنجی ارجنکی، ۱۳۹۶). همانطور که مطرح شد، فرایند ارزشیابی برنامه‌های آموزشی به علت ماهیت و عملکرد ویژه ای که دارا می‌باشد، یکی از

¹ -Dung

² - Hamdi

مهم‌ترین و گسترده‌ترین مباحث فرایند آموزش و یادگیری می‌باشد (عالایی و همکاران، ۱۳۸۹). از طرفی، یکی از ارکان اصلی یادگیری الکترونیک، سنجش و ارزشیابی مخاطبین می‌باشد. کرناس^۱ (۲۰۱۲) در یکی از تقسیم‌بندی‌های خود روش‌های ارزشیابی آموزش مجازی را به ابزارهایی نظیر تکالیف کتبی، بحث آنلاین، کار میدانی، امتحانات، و ارائه‌های مجازی تقسیم می‌کند. توریس و همکاران (۲۰۲۰) معتقدند که استفاده از روش‌های فناوری اطلاعات در آموزش و سامانه مدیریت یادگیری^۲ منجر به استفاده از روش ارزیابی کم شده است که رایج‌ترین آنها سوالات چند گزینه‌ای است. با این حال، رویکردهای فن‌آوری جدید مانند بازی‌سازی، واقعیت مجازی و ... فرصت‌های ارزیابی جدیدی را ایجاد کرده است. همچنین بر اساس پژوهش‌های بررسی شده مهم‌ترین روش‌های ارزشیابی مخاطبین در یادگیری الکترونیکی شامل آزمون‌ها (عملی، کتبی، شفاهی، کوتاه پاسخ، چندگزینه‌ای، صحیح و غلط و ...) کارپوشه الکترونیکی، پروژه‌ها، گروه‌های مباحثه آنلاین و چت، مصاحبه، ارتباط همزمان صوتی و تصویری، ارزشیابی تلفنی، سنجش توسط هم رده‌ها، تکالیف گروهی مشترک، مقاله‌نویسی، گزارش‌نویسی، خودارزیابی، تکالیف مکتوب و پست الکترونیکی می‌باشد (عباسی کسانی و همکاران، ۱۳۹۸).

رویکرد فلسفی در آموزش مجازی

در زمان بازگشت به حالت معمول کلاس‌های حضوری، افزایش میزان تعامل استاد و دانشجو به هر نحو ممکن به صورت مستقیم و غیر مستقیم افزایش می‌یابد. به نظر می‌رسد این مسئله در رشته‌های علوم انسانی از اهمیت بیشتری برخوردار است. به نظر می‌رسد ادامه و اجرای سیستماتیک بخشی از کلاس‌های حضوری بر پلتفرم مجازی یک ضرورت است. افزون بر ساعات معمول فعلی بازنگری در نظام‌های ارزیابی و آزمون‌های کلاسی به عنوان یک چالش اساسی مطرح می‌باشد. در این خصوص آزمون‌های آموزش محور توصیه می‌شود. باید امکانی فراهم شود تا دانشجو بتواند امکان درنگ فلسفی و متعاقب آن تعمق فلسفی را در حوزه مورد یادگیری پیدا نماید. در این خصوص هم استاد و هم دانشجو باید تحت آموزش‌های فلسفی و تفکر انتقادی قرار گیرند (واعظی، ۱۴۰۰).

¹ -Kearns

² -Learning management system

روش‌های نوین در آموزش مجازی

یکی از روش‌های نوین در آموزش مجازی، بهره‌برداری از فناوری‌های یادگیری انطباقی است. این روش به گونه‌ای است که سیستم آموزش، رابط کاربری یا محتوای آن را متناسب با کاربر خاص به صورت خودکار یا دستی تغییر می‌دهد. یادگیری انطباقی شامل استفاده از وسایل آموزش خاص برای مدیریت تعامل با فراگیران است (وانگ^۱، ۲۰۲۰). از دیگر روش‌های نوین در آموزش مجازی، هوش مصنوعی و چت‌بات‌ها می‌باشد. بسیاری از موسسات به دنبال بهره‌برداری از چت‌بات‌ها برای برآوردن انتظارات دانشجویان و در عین حال به حداکثر رساندن زمان هیات‌علمی هستند. چت‌بات‌هایی که مجهز به هوش مصنوعی می‌باشند برای تجزیه و تحلیل پاسخ‌های فراگیران و ارائه محتوای یادگیری بر اساس انتخاب آنها استفاده کرد (رستمی و مصطفوی، ۱۴۰۰).

از دیگر روش‌های نوین مربوط به آموزش مجازی، بهره‌برداری از سیستم عناصر بازی می‌باشد (همچون ابزارهای گیمیفیکیشن یا بازی‌های جدی). به عنوان مثال، طراحی بازی‌های شناختی در بستر الکترونیکی و وب جهت تقویت استدلال شناختی و یا استفاده از بازی‌های جدی مبتنی بر فناوری‌های دیجیتال در حوزه‌های واقعیت افزوده، واقعیت مجازی، بلاکچین و هوش مصنوعی جهت تقویت مهارت‌های شناختی و اجتماعی (دی جنارو^۲، ۲۰۲۰).

یادگیری شناختی

بر اساس نظریه یادگیری شناختی^۳، بعضی از فرایندهای تفکر می‌توانند منجر به حفظ و نگهداری بیشتر دانش شوند. یادگیری شناختی می‌تواند به بالابردن تعامل و انگیزه یادگیرنده کمک شایانی کند؛ چراکه به آنها راه جدیدی برای نگاه به خود و مغزشان می‌دهد. یادگیری شناختی یک نوع سبک یادگیری می‌باشد که بر استفاده موثرتر از مغز متمرکز می‌باشد. نظریه یادگیری شناختی، شناخت و یادگیری را ادغام می‌کند تا فرآیندهای مختلف دخیل در یادگیری را به طور موثر توضیح دهد. فرایند یادگیری شناختی به منظور ترسیم فرایند یادگیری برای تفکر بهینه، درک و حفظ آنچه یاد می‌گیریم، انجام می‌گردد (عفیفی^۴، ۲۰۲۰).

¹ - Wang

² - Di Gennaro

³ - cognitive learning

⁴ - Afify

یادگیری شناختی یک فرایند فعال و همه‌جانبه است که حواس را به شیوه‌ای سازنده و طولانی مدت درگیر می‌کند. در واقع یادگیری با رویکرد شناختی منجر به این می‌شود که فراگیران پتانسیل مغز خود را به حداکثر میزان مطلوب برسانند و ارتباط اطلاعات جدید با ایده‌های موجود را تسهیل کنند، از طرفی حافظه و ظرفیت حفظ را تعمیق بخشد (شی^۱، ۲۰۱۹). در سیستم‌های الکترونیکی می‌توان با استفاده از سامانه‌های هوشمندی که بر اساس توانمندی‌های شناختی طراحی شده‌اند و قابلیت استفاده با سبک یادگیری متفاوت کاربران از محیط یادگیری فردی دارند را نیز استفاده نمود (مینز^۲، ۲۰۱۷).

یادگیری ترکیبی

در اواخر دهه ۱۹۹۰، یادگیری ترکیبی^۳ به عنوان اصطلاحی که به روشی تازه در آموزش و پرورش اشاره شده بود، پدیدار گردید و در واقع این رویکرد، ترکیب آموزش الکترونیکی و سنتی می‌باشد. در این نظام آموزشی، تلاش بر آن است تا بهترین حالت و شرایط کلاس‌های مجازی و کلاس‌های حضوری انتخاب شوند. این نحوه آموزشی می‌تواند تعادلی بین آموزش حضوری و غیرحضوری را ایجاد کند (قهرمانی تولابی و محمدی، ۱۳۹۶). گوزر و کنر^۴ به نقل از گریسون (۲۰۰۴) مطرح می‌کنند، یادگیری ترکیبی، تلفیق متفکرانه تجربه‌های یادگیری مجازی با یادگیری چهره به چهره کلاس درس می‌باشد. در واقع یادگیری ترکیبی نوعی از یادگیری الکترونیکی یا گسترش آن می‌باشد که تفاوت اصلی آن در ضرورت و اهمیت ارتباط چهره‌به‌چهره دانشجویان با یکدیگر و با استاد می‌باشد (گوزر و کنر، ۲۰۱۳).

مطالعات داخلی

بعد از همه‌گیری ویروس کرونا و الزام آموزش مجازی در دانشگاه‌های کشور، مطالعات متعددی پیرامون آموزش مجازی در داخل کشور صورت گرفته است. در عمده پژوهش‌های داخلی در این حوزه، سعی شده است که از تجارب زیسته اساتید و دانشجویان رشته‌های مختلف بهره‌برداری گردد. برخی پژوهش‌ها انجام گرفته در این حوزه، عدالت آموزشی را در دو رویکرد مجازی و حضوری مورد بررسی قرار داده و نسبت به آن توصیه‌هایی را مطرح نمودند (جعفری و همکاران، ۱۳۹۹). برخی دیگر

^۱ -Shi

^۲ -Means

^۳ - Hybrid learning

^۴ - Guzer & Caner

از پژوهش‌ها با بررسی تجربه زیسته دانشجویان سعی در شناسایی مضامین اصلی و فرعی در این حوزه بودند و نسبت به مضامین حاصل شده راهکارهای عملیاتی را ارائه کردند (قربان پورلمفجانی، ۱۴۰۰). مقوله ارزشیابی نیز یکی از محورهای مهم در بررسی فرایند آموزش مجازی بوده است که در بسیاری از پژوهش‌های صورت گرفته مورد توجه قرار بوده است. بررسی آسیب‌ها، محدودیت‌ها و نواقص آموزش مجازی نیز از دغدغه‌های فراگیر در بین اساتید و دانشجویان مختلف دانشگاه‌های کشور بوده است که برخی از آن‌ها در کلیه دانشگاه‌های کشور عمومیت داشته و برخی مختص به رشته یا دانشگاه خاص بوده است که در ادامه به صورت مبسوط به این موارد پرداخته می‌شود (ماهر، ۱۴۰۱).

در مجموع می‌توان مشاهده کرد که پژوهشگران این حوزه با بررسی‌های متعدد و ارائه راهکارهای مختلف به دنبال دریچه‌ای برای تغییر وضع موجود و حرکت به سمت وضع مطلوب می‌باشند تا بتوانند در حکمرانی آموزشی، تهدیدات آموزش مجازی را تبدیل به فرصت نمایند و از ظرفیت موجود بیشترین بهره برداری را داشته باشند. در جدول ۱ به کلیه مطالعات داخلی صورت گرفته در این پژوهش پیرامون تجربه زیسته آموزش مجازی در دوران همه گیری ویروس کرونا اشاره شده است و خلاصه اهم موارد مطرح شده در پژوهش‌های داخلی نیز مورد بررسی قرار گرفته است.

جدول ۱. جمع بندی پژوهش‌های داخلی مربوط به تجربه زیسته آموزش مجازی

شماره	عنوان مقاله	خلاصه مقالات و برخی از اهم مضامین مستخرج از مقالات داخلی	منبع
۱	بررسی تجربه زیسته دانشجویان از آموزش مجازی در دوران همه گیری کووید ۱۹	<ul style="list-style-type: none"> مضامین اصلی: <ol style="list-style-type: none"> ۱- حال و هوای فراگیران (بهره وری کم، فقدان انگیزه، تنگنای زمانی، تجربه، فرصت یادگیری، راحت طلبی، امنیت روانی و استرس) ۲- بستر یادگیری (کیفیت تدریس پایین، فقدان تنوع ابزار آموزشی و فقدان تعامل رو در رو با دانشجویان) 	(قربان- پورلمفجانی، ۱۴۰۰)
۲	تجربه زیسته دانشجویان از عدالت در دوره‌های آموزش مجازی	<ul style="list-style-type: none"> مصادیق بی عدالتی در آموزش مجازی بیشتر است. غالب مصادیق بی عدالتی به نحوه مدیریت در اجرای آموزش مجازی و نداشتن امکانات متناسب با این شکل از آموزش است. 	(جعفری و همکاران، ۱۳۹۹)
۳	ارزشیابی در یادگیری الکترونیکی: چپستی، چرایی، چگونگی	<ul style="list-style-type: none"> آموزش مجازی موجب روشن شدن شرایط و موقعیت‌های مختلف می‌شود و از طریق آن می‌توان به اصلاح و بهبود یادگیری در فرایند آموزش 	(عباسی‌کسانی و همکاران، ۱۳۹۹)

	پرداخت.		
(رنج دوست، ۱۳۹۷)	<ul style="list-style-type: none"> بین رضایتمندی دانشجویان از برگزاری آزمون‌های الکترونیکی و سنتی در پایان هر نیمسال تفاوت وجود دارد. بین رضایتمندی دانشجویان از اضطراب امتحان، آگاهی از نتیجه آزمون، سهولت کاربری ادراک شده در آزمون‌های الکترونیکی و سنتی در پایان هر نیمسال تفاوت وجود دارد. بین رضایتمندی دانشجویان از شرایط محیطی آزمون‌های الکترونیکی و سنتی در پایان هر نیمسال تفاوتی وجود نداشته است. 	مقایسه میزان رضایتمندی از برگزاری آزمون‌های الکترونیکی و سنتی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی تبریز	۴
(ماهر، ۱۴۰۱)	<ul style="list-style-type: none"> آسیب‌های آموزش مجازی عبارت اند از: «آسیب‌های آموزشی»، «آسیب‌های مربوط به فرهنگ دانشگاهی»، «آسیب‌های مربوط به زیرساخت‌های اجتماعی اقتصادی»، و «آسیب کاهش حس حضور». 	مطالعه پدیدارشناختی تجربه زیسته استادان و دانشجویان از آموزش مجازی در دوران کرونا؛ مطالعه موردی دانشگاه اصفهان	۵
(شکری و همکاران، ۱۳۹۹)	<ul style="list-style-type: none"> سه مضمون اصلی: شامل احساس کفایت و شایستگی، خودمختاری و خودراهبری، و ارتباط مضامین خرد: مشارکت، نوع تکلیف، ارزشیابی، زمان، حمایت اجتماعی، سندهای علمی، باورهای خودکارآمدی، آمایه‌های ذهنی، هیجانات و مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای استاد استفاده از آموزش مجازی تجربه برخی محدودیت‌ها گریزناپذیر است، اما تسهیل شرایط لازم برای تأمین نیازهای روان‌شناختی بنیادین آن‌ها در حفاظت از پویایی حیات علمی آن‌ها از نقش تعیین کننده‌ای برخوردار است. 	تجربه زیسته دانشجویان درباره یادگیری آنلاین در دوران اپیدمی بیماری کوید ۱۹: یک تحلیل پدیدارشناختی تفسیری	۶
(عزیزی و همکاران، ۱۴۰۰)	<ul style="list-style-type: none"> کلاس‌های مجازی سبب زوال و از دست رفتن کارکردها، موقعیت‌ها، و نقش‌ها زیادی در دانشگاه کلاس‌های مجازی موجب پدیدار شدن فرایندهای مکانیکی تغییر نقش استادان در کلاس‌های مجازی از مخزن‌داری دانشی به حامیان دانش 	جستاری بر تجربه‌های زیسته استادان و دانشجویان در کلاس‌های مجازی در دوره کرونا؛ مطالعه موردی دانشگاه کردستان	۷

	<ul style="list-style-type: none"> از بین رفتن گفت و گو ها و تعاملات، بین کنشگران علمی و اعضای جامعه علمی در دانشگاه 		
(قانع‌آبادی و همکاران، ۱۴۰۱)	<ul style="list-style-type: none"> هفت مضمون اصلی: مدیریت در دوران کووید-۱۹، فعالیت غیردرسی، فعالیت درسی، پروتکل‌ها، آموزش علمی، آموزش مجازی، اضطراب و نگرانی دانشجویان دندان پزشکی یزد از آموزش الکترونیکی و ارزشیابی الکترونیکی راضی بودند. بزرگ‌ترین نگرانی در تعطیلات عقب‌افتادگی تحصیلی بود. 	تبیین تجربه زیسته دانشجویان دندان پزشکی یزد از تحصیل در دوران همه‌گیری کووید ۱۹	۸
(واعظی، ۱۴۰۰)	<ul style="list-style-type: none"> قابلیت بالای کلاس‌های مجازی برای افزایش اطلاعات دانشی دانشجویان رویکردی هیبریدی: بهره‌برداری از کلاس‌های مجازی ضمن حفظ کلاس‌های حضوری 	آموزش الکترونیک در بحران کووید ۱۹ فرصت به کارگیری فرایند یادگیری مبتنی بر ذهن فلسفی	۹
(رستمی و مصطفوی، ۱۴۰۰)	<ul style="list-style-type: none"> به کارگیری روش‌های نوین، هوش مصنوعی و چت بات‌ها در آموزش مجازی 	یادگیری الکترونیکی با رویکرد علوم شناختی	۱۰
(قهرمانی تولایی و محمدی، ۱۳۹۶)	<ul style="list-style-type: none"> روش هیبریدی رویکردی جهت ایجاد تعادل بین آموزش مجازی و حضوری 	نقش آموزش هیبریدی به عنوان رویکردی نوین در یادگیری	۱۱

مطالعات خارجی

بررسی مطالعات خارجی در زمینه آموزش مجازی در دوران فراگیری کرونا نشان می‌دهد، کشورهای زیادی به این موضوع پرداخته‌اند و به ابعاد مختلف فرایند آموزش مجازی توجه کرده‌اند. در برخی از پژوهش‌ها فضاهای یادگیری مورد توجه قرار گرفته است (احمد و همکاران، ۲۰۲۲) و برخی انعطاف‌پذیری آموزش را در دو محیط مجازی و حضوری با هم مقایسه کرده‌اند (اسلام^۱ و همکاران، ۲۰۲۱). مجموع راهکارهایی که جهت بهبود آموزش در فضای مجازی بدان اشاره شده است در سطوح خرد و کلان مورد بحث قرار گرفته است. برخی پژوهش‌ها هم با در نظر گرفتن مزایا، چالش‌ها

¹ -Islam

و توصیه‌ها سعی در ارائه توصیه‌های سیاستی داشته‌اند (عزالدین و بدیر^۱، ۲۰۲۱). قابلیت اساتید نیز از محورهای مورد توجه برخی از پژوهش‌ها بوده است (کلفر^۲، ۲۰۲۱). در پژوهش‌هایی که رویکرد تحولی داشته‌اند، نقش آموزش الکترونیکی در تحول صنعت دانشگاهی یک مقوله اساسی بوده است (راپانتا^۳ و همکاران، ۲۰۲۰) و برخی دانشگاه سایبری را به عنوان نسل جدیدی از دانشگاه‌ها مطرح نمودند (کاریوس^۴، ۲۰۲۰). در پژوهش‌های خارجی همچون پژوهش‌های داخلی، استخراج مضمون از تجربیات زیسته دانشجویان و اساتید، بررسی روش‌های هیبریدی و ترکیبی، فرایندهای برگزاری کلاس، روش‌های ارزیابی و... مورد توجه اکثر پژوهشگران این حوزه قرار گرفته است. در جدول ۲ ضمن اشاره به کلیه پژوهش‌های مورد مطالعه این مقاله پیرامون آموزش مجازی در دوران کرونا، خلاصه‌ای از مفاهیم و مضامین اصلی این پژوهش‌ها نیز مورد بحث و بررسی قرار گرفته است.

جدول ۲. جمع بندی پژوهش‌های خارجی مربوط به تجربه زیسته آموزش مجازی

شماره	عنوان مقاله	خلاصه مقالات و برخی از اهم مضامین مستخرج از مقالات خارجی	منبع
۱	تجربه زنده فضاهای یادگیری مجازی در بحبوحه شیوع COVID-19: موردی از مدارس متوسطه دولتی در کشمیر	<ul style="list-style-type: none"> فضای سنتی کلاس درس به عنوان تنها فضای آموزشی مساعد می باشد. در فضاهای مجازی، شرکت کنندگان کمبود تعامل عاطفی و پیچیدگی‌های آموزش را تجربه کردند. 	(Ahmad et al, 2022)
۲	آموزش الکترونیکی در زمان COVID-19. تجربیات زندگی سه استاد دانشگاه از دو کشور	<ul style="list-style-type: none"> آموزش مجازی در دو سطح کلان و خرد میتواند در سیاست گذاری ها تاثیر گذار باشد. در نظر گرفتن بافت اجتماعی اقتصادی کشورها و مؤسسات دانشگاهی خود. زیرساخت‌های اینترنتی قوی و دسترسی رایگان ارزیابی آنلاین یکنواخت باید برای جلوگیری از ناهماهنگی تقویت سیستم‌های نظارتی مرکزی و نهادی با تمرکز بر تمرکز بر حضور و مشارکت دانشجویان 	(Islam et al, 2021)

¹ - Izzeddin & Bdair

² - Colfer

³ - Rapanta

⁴ - Carius

	<ul style="list-style-type: none"> کاهش کارهای دفتری اساتید جهت افزایش کیفیت آماده سازی محتوایی آنان 		
(Nuñez, 2021)	<ul style="list-style-type: none"> انزوا و تنهایی یکی از پیامدهای منفی در آموزش مجازی می باشد. راه غلبه بر آن تقویت ارتباطات است. تقویت ارتباطات، هم از جهت عاطفی بین دانشجویان و هم از جهت فیزیکی و اینترنت و ابزار مناسب حائز اهمیت است. 	<p>۳</p> <p>تجربه زیسته غلبه بر احساس انزوا در آموزش از راه دور در فیلیپین: یک تحقیق پدیدارشناختی</p>	
(Izzeddin & Bdair, 2021)	<ul style="list-style-type: none"> مزیت ها: شامل «محیط یادگیری انعطاف پذیر»، «پیشرفت تحصیلی» و «یادگیری دانشجو محور» چالش ها: عبارت بودند از عدم کفایت، یکپارچگی تحصیلی، محیط یادگیری و بار خانوادگی. توصیه ها و پیشنهادات: شامل آموزش، تدریس، ارزیابی و نظارت بر کیفیت مزایا عامل تقویت شایستگی های فنی / ضبط کلاس درس و امکان بازبینی کلاس ها به دفعات و موجب عملکرد بهبود / عملکرد و پیشرفت تحصیلی / امکان انتخاب برای دانشجو بر اساس اولویت چالش ها عدم کنترل بر پارامترهای ارزیابی مانند امتحانات / عدم تسلط خصوصا در مورد دروس عملی مثل پرستاری / سرقت ادبی و عدم کنترل بر محتوای تکالیف / مشکلات فنی و استراس در هنگام امتحانات به خاطر مسائل فنی / بار مالی برای خانواده / دلتنگی دوستان و هم کلاسی ها توصیه ها آموزش الکترونیکی و تعیین تکنسین فناوری اطلاعات برای پیگیری مشکلات فنی / کلاس های مروری و جبرانی برای مهارت های روانی حرکتی و شایستگی های اصلی پس از همه گیری COVID-19 / استفاده رایانه رومیزی به جای موبایل برای جلوگیری از حواس پرتی از برنامه های / تلفن همراه / ارزشیابی نیاز اساسی در فرآیند تدریس استفاده از آشکارسازهای نرم افزار سرقت ادبی یا 	<p>۴</p> <p>دیدگاه های دانشجویان پرستاری و اعضای هیات علمی در مورد یادگیری آنلاین در طول همه گیری COVID-19: یک مطالعه کیفی</p>	

	<p>امتحان شفاهی با دانشجویان برای اطمینان از درک دانشجویان</p> <ul style="list-style-type: none"> • شاخص‌های کیفیت باید برای اطمینان از یک فرآیند آموزشی دقیق نظارت/ تخصیص نمرات برای سوالات ساده در طول کلاس برای اطمینان از حضور/ برای اطمینان از ارزیابی عینی، کنترل امتحانات با تعیین زمان محدود 		
(Alvarez, 2020)	<ul style="list-style-type: none"> • دسترسی ضعیف به اینترنت، محدودیت‌های مالی، کمبود دستگاه‌های فن‌آوری، و عدم حمایت عاطفی از پیامدهای آموزش مجازی بوده است. 	<p>پدیده یادگیری از راه دور از طریق آموزش از راه دور اضطراری در میان بحران همه گیر</p>	۵
(Jun et al, 2021)	<ul style="list-style-type: none"> • اگرچه دانشجویان در سازگاری با وضعیت کووید-۱۹ در ابتدا با مشکلاتی مواجه شدند، اما سعی کردند با آن‌ها کنار بیایند. 	<p>تجربیات زندگی دانشجویی سال اول در طول COVID-19 در کره جنوبی</p>	۶
(Almajali et al, 2022)	<ul style="list-style-type: none"> • فقدان بازخورد به موقع در آموزش مجازی موجب دلسردی دانشجویان می شود. • یادگیری چهره به چهره نسبت به یادگیری آنلاین موثر تر است. • مشارکت و انگیزه در یادگیری آنلاین کمتر است. • پیشنهاد یادگیری ترکیبی به صورت متعادل بین حضوری و مجازی • بهبود کیفیت آموزش الکترونیکی بهبود جهت تسهیل یادگیری دانشجویان 	<p>برداشت دانشجویان از پایداری سیستم‌های آموزش از راه دور در دوران پس از کووید-۱۹: یک دیدگاه کیفی</p>	۷
(Bustamante et al, 2022)	<ul style="list-style-type: none"> • آموزش حضوری نسبت به آموزش مجازی ترجیح داده می‌شود. • پتانسیل روش‌های آموزش الکترونیکی و حضوری به صورت ترکیبی و مکمل موثر است و شخصی‌سازی یادگیری را تقویت می‌کنند. • انتخاب و برنامه‌ریزی مناسب زمان‌های لازم برای اجرای آموزش الکترونیکی حائز اهمیت است. 	<p>تجزیه و تحلیل کیفی پیاده سازی آموزش الکترونیکی و آموزش ترکیبی در طول همه گیری COVID-19 در دانشگاه‌های اسپانیا</p>	۸
(Carius, 2020)	<ul style="list-style-type: none"> • تدریس ترکیبی یک جایگزین روش شناختی موثر در استقرار فرآیند آموزش می باشد. • روش ترکیبی آموزش به صورت مجازی و حضوری از دو 	<p>آموزش شبکه و یادگیری ترکیبی: مفهوم دانشگاه سایبری و آموزش عالی</p>	۹

	<p>منظر موثر و مفید است: اقتصادی: موجب ارزان شدن و صرفه جویی در هزینه ها می شود. اجتماعی: از انباشت دانش بهره برداری موثر تری صورت می پذیرد.</p>	<p>پس از همه گیری COVID-19</p>	
(Colfer et al, 2021)	<ul style="list-style-type: none"> • محیط ترکیبی برای چالش‌های غیرمعمول و برنامه‌ریزی نشده یک ابزار موثر است. • نیاز به حمایت و آموزش در مورد چگونگی سازگاری با آموزش آنلاین برای دانشجویان الزامی است. • ارتباطات بین اساتید با همدیگر و دانشجویان با هم دیگر جهت انتقال دانش و سازگاری با فضای مجازی موثر است. به نحوی که اعضای هیئت علمی میتوانند تخصص خود را برای آموزش سایر اعضای هیئت علمی با تجربه کمتر ارائه دهند. و دانشجویان با افزایش ارتباطات می‌توانند با محیط غیر حضوری سازگار شوند. • آموزش ترکیبی با عنوان یک روش موثر پیشنهاد شده است. 	<p>مطالعه موردی تجربیات اساتید و دانشجویان mha در تطبیق گزینه‌های روش یادگیری با انعطاف‌پذیر هیبریدی (Hyflex) در طول همه‌گیری COVID-19</p>	۱۰
(Jaap et al, 2021)	<ul style="list-style-type: none"> • مشکلات فنی یا عملی با تکمیل فرایند امتحان از راه دور و مجازی کاهش یافته است. • اکثر دانشجویان برگزاری آزمون‌های سنتی را ترجیح می‌دادند، زیرا احساس می‌کردند که این زمینه اعتبار آزمون را برای همه داوطلبان تضمین می‌کند. • میانگین نمره به روش مجازی در مقایسه با روش حضوری بالاتر بود. 	<p>تأثیر برگزاری آزمون آنلاین در آموزش از راه دور بر تجربه و عملکرد دانشجویان در آزمون‌های دانش کاربردی</p>	۱۱
(Kunaviktikul et al, 2022)	<ul style="list-style-type: none"> • سه مضمون اصلی شامل موانع روانی برای آموزش آنلاین، توسعه تاب آوری علی‌رغم ناملایمات و کارکردها و کژکارکردهای آزمون آنلاین 	<p>تجربیات دانشجویان پرستاری و اعضای هیئت علمی از آموزش آنلاین در طول COVID-19 در سراسر آسیای جنوب شرقی</p>	۱۲
(Kearns, 2012)	<ul style="list-style-type: none"> • موارد مورد توجه در خصوص شیوه‌های موثر ارزیابی مجازی: چالش‌هایی چون فاصله فیزیکی بین مربی و دانشجو، سازگاری‌های ناشی از ضرورت استفاده از 	<p>ارزیابی دانشجویان در یادگیری آنلاین: چالش‌ها و شیوه‌های موثر</p>	۱۳

	فناوری برای برقراری ارتباط با دانشجوی، مسائل مربوط به حجم کار و مدیریت زمان و نیاز مستمر به جمع‌آوری انواع داده‌های ارزیابی و ارائه بازخورد مداوم به دانشجویان	
--	--	--

روش پژوهش

پژوهش حاضر، از نوع پژوهش‌های کیفی می‌باشد، یک روش تحقیق کیفی عمدتاً با فلسفه تفسیری همراه است، چراکه محققان بایستی معانی ذهنی و اجتماعی بیان شده در مورد پدیده را درک و بررسی نمایند (ساندرز و همکاران، ۲۰۱۹: ۱۷۹). بر مبنای ماهیت روش، روش تحقیق از نوع پدیدارشناسی توصیفی است. در روش پدیدارشناسی سعی خواهد شد مطالعه تجربه زیسته و به عبارتی جهان زندگی افراد مدنظر باشد. در واقع در تحقیق پدیدارشناسی آنچه مهم دانسته می‌شود تجربه انسان‌ها و تفسیرهایشان از آن تجربه‌هاست (محمدپور، ۱۳۹۲: ۲۶۴). همچنین پدیدارشناسی توصیفی برای دستیابی به معنای واقعی پدیده؛ به واسطه درگیر شدن در عمق واقعیت مورد استفاده قرار می‌گیرد. و طبق نظر هوسرل این تجربه و درگیر شدن از طریق آگاهی انسان درک خواهد شد (لوپز و ویلیس، ۲۰۰۴).

طبق مطالعه عباس‌زاده و همکاران (۱۳۹۴)، در روش پدیدارشناسی، شناخت و فهم پدیده مورد مطالعه به صورت مستقیم از حساسیت شخصی پژوهشگر و آگاهی او احصا می‌شود نه از سازه‌های دست‌دوم رایج در بین اثبات‌گرایان^۱ که به نظریه و مفاهیم از قبل مشخص شده، فرضیات، روش‌های متدولوژیک معین، اندازه‌ها و محاسبات آماری و مواردی از این قبیل متکی است (پورمند و همکاران، ۱۳۹۲). در این رویکرد، فرض بر این است که تجربیات زندگی و پدیده‌ها، دارای جوهره‌هایی می‌باشد که قابل بررسی است و در نتیجه به بررسی پدیده‌های ذهنی می‌پردازد که جوهره‌های اساسی واقعیات در آن پنهان می‌باشد (ساسانی و همکاران، ۱۳۹۲). هدف اصلی از پژوهش پدیدارشناسی، توصیف تجربیات زندگی به همان شکلی است که در زندگی واقع شده است (معصومی و همکاران، ۱۳۹۲).

به طور کلی پژوهش پدیدارشناسی را می‌توان از نگاه سیمون حداقل با سه رویکرد متمایز انجام داد: الف) پژوهش پدیدارشناسی اول شخص: که تجربه دست اول شخص پژوهشگر، پایه بررسی پدیده

^۱ -Positivism

می باشد. ب) پدیدارشناسی اگزیستانسیال^۱: که تجربه ویژه افراد و گروه‌هایی که درگیر موقعیت‌های واقعی هستند و طی چهار مرحله صورت می‌گیرد: ۱- شناسایی پدیده مورد علاقه پدیدارشناس ۲- تهیه گزارش از پاسخگوییانی که پدیده را تجربه نموده‌اند. ۳- مطالعه دقیق گزارش پاسخگوییان جهت شناسایی اشتراکات و الگوی اصلی ۴- ارائه نتایج به پاسخگوییان و همکاران تحقیق در قالب جلسات پرسش و پاسخ. ج) پژوهش پدیدارشناسانه هرمنوتیک^۲: که تفسیر و تاویل^۳ اثر بدون حضور مؤلف می‌باشد (پورمند و همکاران، ۱۳۹۲).

در این پژوهش از رویکرد دوم (افرادی که پدیده مورد مطالعه را تجربه نموده‌اند، و یا به نوعی با آن مواجه شده بوده‌اند) استفاده شده و شرکت‌کنندگان در پژوهش حاضر دانشجویان دانشکده مدیریت دانشگاه تهران در سال ۱۴۰۱-۱۴۰۲ بوده که سابقه حضور در کلاس‌های مجازی و ارزیابی به صورت مجازی را در خلال پاندمی کرونا داشته‌اند. همچنین برای انتخاب نمونه‌های پژوهش، از شیوه نمونه‌گیری هدفمند^۴، یا معیارمحور انتخاب شده است. نمونه‌گیری هدفمند، عبارت است از گزینش واحدهایی خاص مبتنی بر اهداف خاص در راستای پاسخگویی به پرسش‌های خاص پژوهش (محمدپور، ۱۳۹۰).

برای گردآوری داده‌های تحقیق از مصاحبه در قالب روش مجازی و حضوری استفاده شد. همچنین ابزار گردآوری داده‌ها مصاحبه نیمه‌ساختارمند بود. محقق با مشارکت کنندگان با تعیین وقت قبلی و در بستر پیام رسانی موجود ارتباط برقرار نموده و با برخی از آن‌ها در دفتر مطالعه دانشجویان دکتری دانشکده مدیریت مصاحبه به صورت حضوری انجام شد. از آنجا که ماهیت تحقیق روش کیفی و از نوع پدیدارشناسانه می‌باشد از روش نمونه‌گیری هدفمند استفاده شد و حجم نمونه، بر اساس روش نمونه‌گیری هدفمند تا رسیدن به معیار اشباع نظری تعیین شد. با اتخاذ این رویکرد با ۲۹ نفر از دانشجویان دارای شرایط، مصاحبه صورت پذیرفت. جهت تجزیه تحلیل داده‌ها، از روش تحلیل مضمون با رویکرد سالدنا (۲۰۱۵) استفاده گردید.

از دیدگاه روش‌شناسی، تحلیل مضمون یکی از روش‌های پژوهش کیفی برای درک، تفسیر و مفهوم‌سازی درونی داده‌های کیفی است. صاحب‌نظران این حوزه، مراحل متفاوتی را برای تحلیل مضمون، ارائه نموده‌اند که مهمترین این مراحل مقوله‌بندی کدهای آزاد و تبدیل مقوله‌ها (مضامین) فرعی به مضمون اصلی تحقیق است (قربان‌پور لقمجانی، ۱۴۰۰). در تحقیق حاضر محقق با استفاده از

¹-Existential phenomenology

²-Pdarshnasy Hermeneutics

³- Gloss

⁴- purposive sampling

رویکرد مقایسه‌ای مستمر و با توجه به رویکردی استقرایی (جز به کل) کار را پیش برده و در نهایت مقوله‌های فرعی را به مضمون اصلی تبدیل نموده است.

پس از تحلیل مصاحبه و انجام فرایند کدگذاری، به منظور تعیین مقبولیت درونی یافته‌ها از روش اعتبار یابی پاسخ دهنده استفاده شده است. در این شیوه بازخورد اعضای شرکت کننده نسبت به یافته‌های اولیه دریافت می‌شود. به نحوی که پژوهشگر یافته‌ها را در اختیار افراد قرار می‌دهد و صحت تفسیرها و مقوله بندی‌ها مجدداً کنترل می‌شود (هومن، ۱۳۹۰). بر همین اساس با ارسال کلیه کدهای یافت شده، مضامین اصلی و فرعی به ۱۱ نفر از مشارکت کنندگان، بازخورد گرفته شد که ۹۰ درصد از مشارکت کنندگان تایید نمودند که کدها، مضامین اصلی و فرعی برساختی محقق با تجارب آنان همخوان می‌باشد و تنها یکی از دانشجویان کارشناسی ارشد مدیریت دولتی گرایش رفتار سازمانی معتقد بود که در اولین مضمون اصلی یعنی کارکردها، فرصت یادگیری و امنیت روانی به عنوان مضمون فرعی برای وی صادق نبوده است. همچنین جهت تعیین اعتبار و پایایی روش از روش تکرارپذیری استفاده شد. در روش تکرارپذیری، سیر فرآیند استخراج از مقوله‌ها توسط فرد متخصص دیگری تکرار می‌گردد که پس از بررسی‌های صورت گرفته توسط متخصص دوم، یافته‌های پژوهش مورد تایید قرار گرفت.

یافته‌های پژوهش

داده‌های پژوهش حاضر، که با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون احصا شده است، شامل داده‌های کیفی پیرامون تجربه‌زیسته دانشجویان از آموزش مجازی در دوران کرونا در دانشکده مدیریت دانشگاه تهران می‌باشد. در این مقاله تلاش شده است که ادراک دانشجویان بدون توجه به صحت و سقم آن گزارش شود. پرسش اصلی در پژوهش پیش‌رو، «تجربه زیسته دانشجویان مدیریت دانشگاه تهران، نسبت به ارزیابی آموزش مجازی چگونه بوده است؟» می‌باشد. در پاسخ به این پرسش، پس از احصا ۲۲۹ کدآزاد، به بررسی و تحلیل داده‌های پژوهش پرداخته شد و نهایتاً ۳ مضمون اصلی و ۱۰ مضمون فرعی شناسایی گردید (جدول ۳)، که در ادامه هر بخش به تفصیل مورد بحث قرار می‌گیرد.

جدول ۳، مضامین اصلی و فرعی مرتبط با تجربه زیسته دانشجویان از آموزش مجازی

مضامین اصلی	مضامین فرعی	کدهای آزاد
کارکردها	سهولت	سهولت کلاس مجازی برای شاغلین و زنان خانه دار (۱۱ کد)، عدم خستگی (۳ کد) مناسب برای هنگام سفر و یا بیماری (۳ کد)، عدم رفت و آمد به محیط دانشگاه (۶ کد)
	صرفه جویی	کاهش تردد به دانشگاه و هزینه رفت و آمد (۵ کد)، کاهش هزینه

	برگزاری کلاس برای دانشگاه (۴کد)، صرفه جویی در زمان (۱۱کد)، صرفه جویی در هزینه (۱۱کد)
فرصت یادگیری	ضبط کلاس ها و امکان مرور کلاسها (۹کد)، مناسب برای دروس آموزش محور مثل آمار (۳کد)، مناسب برای کلاس های جبرانی (۳کد)
امنیت روانی	آسایش خاطر و امنیت روانی (۶کد)، کاهش استرس حین آموزش (۵کد)
کژکار کردها	عدم ارزیابی مناسب (۳کد)، کاهش کیفیت آموزشی و یادگیری (۷کد)، افزایش تقلب (۳کد)، رقابت ناعادلانه (۳کد) کاهش مسولیت پذیری در قبال اهداف علمی (۳کد) افزایش استرس با محدودیت زمان حین آزمون (۵کد)، سختی کار گروهی (۳کد)
	تعاملات و ارتباطات کم (۱۶کد)، کاهش صمیمیت بین دانشجویان (۶کد) عدم تمرکز (۸کد)، کاهش انگیزش و پراختیگی (۵کد)
	اینترنت ضعیف و سرعت پایین (۱۲کد)، مشکلات صدا ضعیف و کیفیت آن (۹کد)، مشکل تصویر (۵کد)
توصیه های تجویزی	تعیین سقف زمان برای ارائه ها جهت عدالت آموزشی (۳کد) ، ضرورت بازخورد هنگام تدریس (۵کد)، ضرورت پروژه های کلاسی جهت ارزشیابی (۳کد)، ضرورت پرداختن به مباحث عملی جهت ارزیابی (۴کد)
	استفاده از وب کم هنگام ارائه (۵کد)، ارائه تصویری (۳کد)، فعال بودن دوربین ارائه دهنده (۳کد)، بهبود سامانه های درسی (۵کد)، بهبود کیفیت صدا و تصویر (۳کد)
	ضرورت افزایش مشارکت (۷کد)، بهبود کیفیت گرافیکی فایل های ارائه (۳کد)، ضرورت برگزاری به موقع کلاس های آنلاین (۳کد)، ضرورت کاهش زمان ارائه و افزایش زمان گفت و گو (۳کد) پیشنهاد کلاس ترکیبی (۸کد)، توجه به زمان بندی کلاس های مجازی جهت افزایش بهره وری (۳کد)

مضمون اول: کارگردها

مضمون اصلی اول در برگیرنده ۴ مضمون فرعی شامل سهولت، صرفه جویی، فرصت یادگیری و امنیت روانی می‌باشد که در ذیل به توضیح آن پرداخته می‌شود.

سهولت: پس از بررسی متن مصاحبه‌های دانشجویان سهولت به عنوان یکی از مضامین فرعی شناسایی شد. دانشجویان معتقد بودند که کلاس‌های مجازی موجب گردید تا شاغلین در محل کار خود و خانم‌های خانه دار در محل سکونت خود بدون مشقت و سختی رفتن به دانشگاه، در کلاس درس حاضر شوند. در مجموع ۲۳ کدآزاد، این مضمون فرعی را ساختند که در جدول ۳ مشاهده می‌شود. در این باره مشارکت‌کننده شماره ۱۲ می‌گوید:

«مزیت کلاس‌های مجازی برای افراد شاغل، زنان خانه دار و ... که این افراد طبیعتاً برای شرکت در کلاس‌های حضوری ناچاراً بایستی مرخصی بگیرند و دچار هزینه مادی می‌گردند یا زنان خانه دار که فرزند دارند بایستی طبیعتاً فرزندشان را یا به مراکز نگهداری نظیر مهدکودک بفرستند که هزینه مادی دارد یا زحمت نگهداری به افراد نزدیک بدهند».

صرفه جویی: یکی از مضامین که بسیاری از مصاحبه‌شوندگان به آن اشاره داشتند صرفه‌جویی اعم از صرفه‌جویی زمانی و هزینه‌ای بوده است. دانشجویان کاهش هزینه‌هایی که مربوط به رفت و آمد دانشجویان و اساتید به دانشگاه می‌شود و هزینه‌هایی که دانشگاه برای برگزاری کلاس انجام می‌دهد را جز مواردی دانستند که در آموزش مجازی حذف شده بود و همچنین زمانی که در رفت و آمد حذف گردیده بود از مواردی بود که مورد توجه واقع شد. این مضمون فرعی با ۳۱ کدآزاد ساخته شد که در جدول ۳ قابل مشاهده است. در این باره مشارکت‌کننده شماره ۲۵ مطرح می‌کند:

«کلاس مجازی نسبت به کلاس حضوری دارای مزایای مخصوص به خود است، من جمله راحتی استفاده و شرکت در کلاس، صرفه جویی در زمان عبور و مرور، کاهش هزینه‌های عبور و مرور و اسکان و ... می‌باشد».

فرصت یادگیری: بیشترین کد آزادی که موجب گردید فرصت یادگیری به عنوان یک مضمون فرعی ساخته شود، مقوله ضابط کلاس‌های مجازی و امکان بازبینی مجدد بود که با افزایش یادگیری دانشجویان همراه بود. مواردی همچون امکان برگزاری کلاس‌های جبرانی و آموزش محور از دیگر کدهای آزادی بود که در این مضمون مورد توجه قرار

گرفت. در نهایت این مضمون با ۱۵ کد آزاد ساخته شد که در جدول ۳ مشاهده می‌گردد. مشارکت‌کننده ۱۴ در این باره می‌گوید:

«در کلاس‌های مجازی بنده به راحتی می‌توانستم کلاس را ضبط کنم و سپس به مرور، بازبینی و نوت برداری آن پردازم».

امنیت روانی: یکی از مزایای آموزش مجازی از منظر دانشجویان امنیت روانی کلاس‌های مجازی است. چراکه استرس بیماری کرونا موجب شده بود تا محل زندگی و عدم تردد به دانشگاه یک محیط امن برای آنان تلقی شود. این مضمون همانطور که در جدول ۳ قابل مشاهده است دارای ۱۱ کد آزاد می‌باشد. در این باره مشارکت‌کننده شماره ۱۱ می‌گوید:

«تجربه از بخش مجازی با توجه به انتخاب بنده از دوره مجازی، بسیار ارزنده و پر از تجربه مفید از یادگیری آنلاین و امنیت روانی حضور در منزل در دوره کرونا بوده است».

مضمون دوم: کژکارگرها

مضمون اصلی دوم در برگرفته سه مضمون فرعی شامل کاهش کیفیت آموزشی و یادگیری، کاهش انگیزه و فقدان ابزار مناسب می‌باشد که در ذیل به توضیح آن پرداخته می‌شود.

کاهش کیفیت آموزشی و یادگیری: برخی دانشجویان معتقد بودند، عدم ارزیابی مناسب، کاهش کیفیت آموزشی و یادگیری، افزایش تقلب، رقابت ناعادلانه، کاهش مسولیت‌پذیری در قبال اهداف علمی، افزایش استرس با محدودیت زمان حین آزمون و سختی کارگروهی موجب کاهش کیفیت آموزشی و یادگیری می‌شود. این مضمون فرعی با ۲۷ کد آزاد ایجاد شده است که در جدول ۳ نمایش داده شده است. در این باره مشارکت‌کننده شماره ۱۵ مطرح می‌کند:

«بخش مجازی کلاس جزء در موارد ضروری به نظر من تجویز نمی‌شود چرا که حضور در کلاس درس حقیقی و ارتباط چهره به چهره با استاد و استفاده از امکانات آموزشی دانشکده قابل مقایسه با بخش مجازی در افزایش انگیزش و یادگیری دانشجو نیست».

کاهش انگیزه: یکی از مضمون‌های فرعی که در متن مصاحبه دانشجویان مورد توجه قرار گرفت، کاهش انگیزه بود که ناشی از عدم تعاملات و ارتباطات و به تبع آن کاهش صمیمیت‌ها بود. دانشجویان معتقد بودند ارتباطات حضوری و چهره به چهره موجب افزایش

صمیمیت و افزایش برانگیختگی دانشجویان می شود. طبق جدول ۳، این مضمون فرعی با ۳۵ کدآزاد بنا شده است. مشارکت کننده شماره ۲۲ در این باره می گوید:

«در باب نقاط ضعف کلاس های مجازی باید عرض کنم که در کنار سایر عواملی مانند عدم شکل گیری تشکل های دانشجویی اثربخش می توان به تعامل ضعیف میان اساتید و دانشجویان اشاره کرد».

فقدان ابزار مناسب: یکی از ملزوماتی که در تدریس اثربخشی اهمیت بالایی دارد ابزارهای مربوط به آموزش است، که عدم تناسب این ابزار با نیازمندی دانشجویان در ایام همه گیری کرونا موجب نارضایتی دانشجویان قرار گرفت. این مضمون با ۲۶ کد آزاد ساخته شد که در جدول ۳ قابل مشاهده است. در این باره مشارکت کننده شماره ۲۴ می گوید:

«البته معایب فراوانی همچون گاه کیفیت پایین اینترنت و قطع و وصل شدن صدا و عدم برانگیختگی کافی به لحاظ عدم انتقال حس حضور در فضای آموزشی و پژوهشی از معایب دوره مجازی بود».

مضمون سوم: توصیه های تجویزی

مضمون اصلی سوم در برگیرنده ۳ مضمون فرعی شامل بهبود ارزشیابی، ارتقای نرم افزاری و متدولوژی تدریس می باشد که در ذیل به توضیح آن پرداخته می شود.

بهبود ارزشیابی: متن مصاحبه دانشجویان نشان داد که دانشجویان در آموزش مجازی با ناعدالتی بیشتری از حالت حضوری مواجه شده بودند و پیشنهادات متعددی در بهبود ارزشیابی کلاس های مجازی داشتند. این مضمون فرعی از ۱۵ کدآزاد ساخته شده است که در جدول ۳ قابل مشاهده است. در این باره مشارکت کننده شماره ۱۳ می گوید:

«برای بهتر شدن کلاس مجازی پیشنهاد می کنم حین تدریس، استاد از دانشجویان بازخورد بگیرد».

ارتقاء نرم افزاری: ارتقاء زیرساخت های آموزش مجازی از حیث نرم افزاری یکی از موارد مورد تقاضای دانشجویان بود که بیشتر تکیه بر ارتقای اینترنت، صدا و تصویر در هنگام کلاس های مجازی بود. ارتقای نرم افزاری با ۱۹ کد آزاد مندرج در جدول ۳، ایجاد شده است. در این باره مشارکت کننده شماره ۲ می گوید:

«پیشنهاد من این است که در کلاس های مجازی بتوان به صورت تصویری و مستقیم با استاد مربوطه ارتباط برقرار کرد و امکان سوال پرسیدن دانشجو از استاد فراهم باشد. همچنین در صورت

کندی و قطعی سامانه درسی بتوان کلاس را در پلتفرم‌های جایگزین که سرعت بیشتری دارند برگزار کرد».

متدولوژی تدریس: یکی از مضامین فرعی این پژوهش، متدولوژی تدریس می‌باشد که تاثیر بسزایی در بهبود کیفیت آموزشی و یادگیری دارد. این مضمون فرعی شامل ۲۷ کدآزاد می‌باشد که در جدول ۳ قابل مشاهده است. در این باره مشارکت‌کننده شماره ۱۷ مطرح می‌کند:

«از آنجایی که کلاس مجازی هم درموردی مزایایی دارد به نظرم تلفیق مجازی و حضوری با محوریت حضوری می‌تواند مزایای مطلوب‌تری داشته باشد».

در ادامه پژوهش، کلیه یافته‌های پژوهش اعم از مضامین اصلی و فرعی به صورت تجمیع شده در شکل شماره ۱ نشان داده شده است.

شکل ۱، تجربه زیسته دانشجویان مدیریت دانشکده مدیریت دانشگاه تهران

نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف تحلیل پدیدارشناختی تجزیه‌زیسته دانشجویان مدیریت دانشگاه تهران در سال ۱۴۰۰-۱۴۰۱ پیرامون آموزش مجازی در دوران کرونا انجام گردید، در مجموع با ۲۹ دانشجو که شرایط پژوهش را دارا بودند تا حد اشباع نظری با مصاحبه نیمه ساختاریافته فرایند پژوهش ادامه پیدا کرد. پس از بررسی و تحلیل متن مصاحبه‌ها ۲۲۹ کد آزاد شناسایی گردید که موجب ایجاد ۱۰ مضمون فرعی و ۳ مضمون اصلی گردید. مضامین اصلی (و فرعی) پژوهش شامل: کارکردها (سهولت، صرفه جویی، فرصت یادگیری و امنیت روانی)، کژکارکردها (کاهش کیفیت آموزشی و یادگیری، کاهش انگیزه و فقدان ابزار مناسب) و توصیه‌های تجویزی (بهبود ارزشیابی، ارتقای نرم افزاری و متدولوژی تدریس) می‌باشد.

مخالفان و یا منتقدان آموزش مجازی معتقد بودند که این نوع از کلاس‌ها موجب ناعدالتی در سیستم ارزشیابی اساتید در مقایسه با سیستم ارزشیابی کلاس‌های حضوری شده است و همچنین کاهش تعاملات و ارتباطات دانشجویان و اساتید با همدیگر نیز موجب کاهش انگیزه و کیفیت آموزشی شده است. علاوه بر این موارد، عدم زیرساخت‌های مناسب نیز آثار سو آموزش مجازی را تقویت کرده است. از سوی دیگر موافقان کلاس‌های مجازی معتقد بودند، کلاس‌های مجازی علی‌رغم معایب غیرقابل انکاری که دارد، مزایایی را نیز دارا می‌باشد که کلاس‌های حضوری از آن بی بهره است. سهولت کلاس‌های مجازی خصوصا برای شاغلین و زنان خانه‌دار که قشر قابل توجهی از دانشجویان تحصیلات تکمیلی را شامل می‌شود، به همراه صرفه جویی از جهت زمانی و مالی به همراه دارد از مزیت‌های ویژه کلاس‌های مجازی می‌دانند. همچنین فرصت یادگیری کلاس‌های ضبط شده و امنیت روانی در شرایط نامناسب مثل بیماری کرونا یا شرایط نامناسب دیگر که ممکن است برای هر دانشجویی در طول تحصیل رخ دهد را از دیگر مزایای این روش دانستند.

به همین اساس و با توجه به اینکه بیشتر مشارکت‌کنندگان مصاحبه معتقد هستند که کلاس‌های مجازی و حضوری هر کدام حسب شرایطی، دارای معایب و مزایایی هستند، پژوهشگران این پژوهش روش ترکیبی و هیبردی در آموزش را پیشنهاد می‌کنند به نحوی که از سویی اگر ضمن حفظ کلاس‌های حضوری، معایب کلاس‌های مجازی به عنوان فعالیت‌های فوق‌برنامه، برطرف شود، می‌توان به یک متد و روش بهینه در آموزش عالی دست یافت و فرایند آموزش و یادگیری را بهبود بخشید. خصوصا در شرایط پسا کرونا که زیرساخت‌های نرم افزاری وسیعی به واسطه کلاس‌های

آنلاین در سراسر دنیا ایجاد شده است و این زیرساخت‌ها علی‌رغم نواقصی که دارد و بایستی بهبود یابد، بعد از همه‌گیری بیماری کرونا می‌تواند مورد بهره‌برداری قرار گیرد. روش ترکیبی آموزش هیبریدی را می‌توان تلاشی مدرن در جهت مقابله با کاستی‌های روش‌های سنتی آموزش در نظر گرفت. در این روش برخلاف برخی از روش‌ها مانند آموزش از راه دور، سعی در حذف و کنارزدن آموزش‌های کلاسی ندارد بلکه بر عکس، تلاش دارد تا با پوشش معایب آن را به روشی موثر و کارآمد تبدیل نماید و همچنین بین آموزش از راه دور و آموزش کلاسی نوعی تفاهم برقرار نماید.

بعضی از نتایج این پژوهش با یافته‌های دیگر تحقیقات صورت گرفته همخوانی دارد. از جمله در خصوص تاکید بر استقرار کلاس‌های هیبریدی واعظی (۱۴۰۰)، قهرمانی تولابی و محمدی، (۱۳۹۶) و کوفر و همکاران، (۲۰۲۱) و همچنین در خصوص مضامین شناسایی‌شده پژوهش حاضر نیز با پژوهش قربان پورلمفجانی، (۱۴۰۰) و عزالدین و بدیر، (۲۰۲۱) دارای همخوانی می‌باشد.

منابع

- پورمند، حسنعلی و فلاح، حسن. (۱۳۹۲). پدیدارشناسی مکان (بازخوانی هویت مکانی بافت تاریخ). اطلاع رسانی و کتابداری. کتاب ماه هنر. شماره ۱۸۱، ۱۶-۲۱.
- ساسانی، لیدا؛ ناجی، سید علی و عابدی، حیدر علی. (۱۳۹۲). توسل، نیازی تجربه شده در بیماران مبتلا به ایدز (یک مطالعه پدیدار شناسی). طب و تزکیه. (۱)۳۲، ۳۳-۴۰.
- جعفری، اسماعیل؛ همایونی بخشایش، نسرین و علم الهدی، جمیله. (۱۴۰۰). تجربه زیسته دانشجویان از عدالت در دوره‌های آموزش مجازی، فناوری آموزش، (۲)۱۵، ۲۲۲-۲۳۸.
- خوری، پروانه. (۱۴۰۱). روش‌های تدریس کارآمد در آموزش مجازی. اورمزد، (۲)۵۸، ۵۶-۶۷.
- رستمی، رضا و مصطفوی، زینب السادات. (۱۴۰۰). یادگیری الکترونیکی با رویکرد علوم شناختی، اولین جشنواره دانشگاه تهران دیجیتال، (۶)۱، ۲۹-۳۴.
- رنج دوست، شهرام. (۱۳۹۷). مقایسه میزان رضایتمندی از برگزاری آزمون‌های الکترونیکی و سنتی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی تبریز، طب و تزکیه، (۱)۲۷، ۳۸-۵۵.
- عباس زاده، محمد، موسوی، سید حکیمه و زردموی، شاپور. (۱۳۹۴). فهم استفاده از چادر ملی با رویکرد پدیدارشناسی، فرهنگی تربیتی زنان و خانواده، سال دهم، شماره ۳۱.
- عباسی کسانی، حامد؛ شمس مورکسانی، غلامرضا؛ سراجی، فرهاد؛ و رضایی زاده، مرتضی (۱۳۹۸). ابزارهای ارزشیابی یادگیرندگان در محیط یادگیری الکترونیکی. رشد فناوری، (۶۱)۱۶، ۲۳-۳۳.
- علایی، مرضیه؛ جلیلیان، نسرین؛ پورنجف، عبدالحسین؛ اعظمی، عظیم و مهدی زاده، فریبا (۱۳۸۹). بررسی مقایسه‌ای نتایج خودسنجی و ارزشیابی دانشجویان از عملکرد آموزشی اعضا هیات علمی دانشگاه علوم پزشکی ایلام ۸۶-۱۳۸۵. دانشگاه علوم پزشکی ایلام، (۴)۱۸، ۵۰-۵۵.

قربان پور لقمجانی، امیر. (۱۴۰۰). بررسی تجربه زیسته دانشجویان از آموزش مجازی در دوران همه گیری کووید ۱۹، *رویش روان شناسی*، (۸)، ۳۳-۴۴.

قهرمانی تولابی و حدید، سحر محمدی. (۱۳۹۶). نقش آموزش هیبریدی به عنوان رویکردی نوین در یادگیری. کنفرانس پژوهش‌های نوین ایران و جهان در روانشناسی و علوم تربیتی حقوق و علوم اجتماعی.

گنجی ارجنکی، بی نظیر (۱۳۹۶). بررسی کیفیت آزمون‌های الکترونیکی بر میزان رضایت دانشجویان. *راهبردهای آموزش در علوم پزشکی*، ۱۰(۳)، ۱۸۰-۱۸۸.

محمدپور، احمد. (۱۳۹۲). *روش تحقیق کیفی: ضد روش*، جلد اول. تهران: *جامعه شناسان*.

معصومی، طیبه؛ سفارودی، نرگس؛ کمالی، محمد؛ حسنی مهربان، افسون و عمرانی پور، رامش (۱۳۹۲). پاسخ‌های روانی به دنبال سرطان پستان (مطالعه کیفی). *دانشگاه علوم پزشکی سبزوار*. دوره ۲۰(۱)، ۳۳-۴۰.

واعظی، سیدکمال (۱۴۰۰). آموزش الکترونیک در بحران کووید ۱۹ فرصت به کارگیری فرایند یادگیری مبتنی بر ذهن فلسفی، *اولین جشنواره دانشگاه تهران دیجیتال*، ۱(۱۹)، ۹۶-۹۹.

Abel, Jr. A. (2020), The phenomenon of learning at a distance through emergency remote teaching amidst the pandemic crisis, *Asian Journal of Distance Education*, Vol. 15 No. 1 (2020).

Afify, M. K. (2020). Effect of interactive video length within e-learning environments on cognitive load, cognitive achievement and retention of learning. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 21(4), 68-89.

Akmayeva, G. (2017). Impact of access control and copyright in elearning from user's perspective in the United Kingdom. Doctoral dissertation, *Brunel University London*.

- Almajali, D., Al-Okaily, M., Barakat, S., Al-Zegaier, H., & Dahalin, Z. M. (2022). Students' perceptions of the sustainability of distance learning systems in the post-COVID-19: A qualitative perspective. *Sustainability, 14*(12), 7353.
- Bdair, I. A. (2021). Nursing students' and faculty members' perspectives about online learning during COVID-19 pandemic: A qualitative study. *Teaching and Learning in Nursing, 16*(3), 220-226.
- Bustamante, J. C., Segura-Berges, M., Lizalde-Gil, M., & Peñarrubia-Lozano, C. (2022). Qualitative Analyses of e-Learning Implementation and Hybrid Teaching during the COVID-19 Pandemic at Spanish Universities. *Sustainability, 14*(19), 12003.
- CARIUS, A. C. (2020), Network Education and Blended Learning: Cyber University concept and Higher Education post COVID-19 Pandemic. *Research, Society and Development, [S. l.]*, v. 9, n. 10, p. e8209109340, 2020. DOI: 10.33448/rsd-v9i10.9340.
- Cerimagic, S., & Hasan, M. R. (2019). Online exam vigilantes at Australian universities: Student academic fraudulence and the role of universities to counteract. *Universal Journal of Educational Research, 7*(4), 929-936.
- Colfer, B. P., Johri, N., & Wagner, S. L. (2021). A case study of MHA faculty and student experiences in adapting learning modality options to hybrid flexible (HyFlex) during the COVID-19 pandemic. *Journal of Health Administration Education, 38*(1), 441-466.
- Cluskey Jr, G. R., Ehlen, C. R., & Raiborn, M. H. (2011). Thwarting online exam cheating without proctor supervision. *Journal of Academic and Business Ethics, 4*(1), 1-7.

- Coghlan, S., Miller, T., & Paterson, J. (2021). Good proctor or “big brother”? Ethics of online exam supervision technologies. *Philosophy & Technology*, 34(1), 1581– 1606.
- Di Gennaro, R. (2020). E-learning as a tool for the recovery and promotion of meta-cognitive and affective aspects in university teaching. *Quad. Ric. Didatt*, 71-78
- Dianito, A. J., Espinosa, J., Duran, J., & Tus, J. (2021). A glimpse into the lived experiences and challenges faced of PWD students towards online learning in the Philippines amidst COVID-19 pandemic. *International Journal Of Advance Research And Innovative Ideas In Education*, 7(1), 1206-1230.
- Dung, T.H. (2020). The Advantages and Disadvantages of Virtual Learning. *Journal of Research & Method in Education*, 10(3),45-48.
- Hamdi, M. S. (2007). MASACAD: A multi-agent approach to information customization for the purpose of academic advising of students. *Applied Soft Computing*, 7(3), 746-771.
- Hubler, S. (2020). Keeping online testing honest? Or an Orwellian overreach. *The New York Times*.
- Jaap, A., Dewar, A., Duncan, C., Fairhurst, K., Hope, D., & Kluth, D. (2021). Effect of remote online exam delivery on student experience and performance in applied knowledge tests. *BMC Medical Education*, 21(1), 1-7.
- Nuñez, J. (2021). Lived experience of overcoming the feeling of isolation in distance learning in the Philippines: A phenomenological inquiry. *Pakistan Journal of Distance And Online Learning*, 7(2), 55-68.

- Kearns, L. R.(2012); Student assessment in online learning: Challenges and effective practices. *Journal of Online Learning and Teaching*, 8(3), 198.
- Kunaviktikul, W., Ang, E., Baridwan, N. S., Bernal, A. B., Dones, L. B. P., Flores, J. L., ... & Shorey, S. (2022). Nursing students' and faculty members' experiences of online education during COVID-19 across Southeast Asia: A Photovoice study. *Nurse education today*, 111, 105307.
- Lee, K. Fanguy, M. Bligh, B & Sophie Lu, X. (2022) Adoption of online teaching during the COVID-19 Pandemic: a systematic analysis of changes in university teaching activity, *Educational Review*, 74(3), 460-483.
- Lee, K., & Fanguy, M. (2022). Online exam proctoring technologies: Educational innovation or deterioration? *British Journal of Educational Technology*, 53(1), 475– 490.
- Lopez, K. A. & Willis, D. G. (2004). Descriptive versus interpretive phenomenology: Their contribution to nursing knowledge. *Quality Health Research*, 14(5), 726-735.
- Meyer, K. A. (2002). *Quality in Distance Education: Focus on On-Line Learning*. ASHE-ERIC Higher Education Report. Jossey-Bass Higher and Adult Education Series. Jossey-Bass, 989 Market Street, San Francisco, CA 94103-1741.
- Jun, M., Lee, S., & Shim, T. (2021). First-year college student life experiences during COVID-19 in South Korea. *International journal of environmental research and public health*, 18(18), 9895.

- Islam, M. A., Nur, S., & Talukder, Md. S. (2021). E-learning in the time of COVID-19: Lived experiences of three university teachers from two countries. *E-Learning and Digital Media*, 18(6), 557–580.
- Oncu, S., & Cakir, H. (2011). Research in online learning environments: Priorities and methodologies. *Computers & Education*, 57(1), 1098-1108.
- Rapanta, C., Botturi, L., Goodyear, P., Guàrdia, L., & Koole, M. (2020). Online university teaching during and after the Covid- 19 crisis: Refocusing teacher presence and learning activity. *Postdigital Science and Education*, 2(3), 923– 945.
- Shi, Y., Mi, Y., Li, J., & Liu, W. (2019). Concurrent concept-cognitive learning model for classification. *Information Sciences*, 496, 65-81.
- Wani, T. A., Nabi, S., & Shah, H. (2022). Lived experience of virtual learning spaces amid COVID-19 Outbreak: A case of Public Secondary Schools in Kashmir. *Journal of Positive School Psychology*, 6(3), 7804-7815.
- Wang, R., Lowe, R., Newton, S., & Kocaturk, T. (2020). Task complexity and learning styles in situated virtual learning environments for construction higher education. *Automation in Construction*, 113,103148.
- Xiong, Y., & Suen, H.K.(2018). ssession approaches in massive open online courses: Possibilities, challenges and future directions. *Int Rev Educ*, 64(1), 241-263.
- Young, J. R. (2013). Online classes see cheating go high tech. *The Education Digest*, 78(1), 4– 8.
- UNESCO, press release, March 24, 2020, 1.37 Billion Students Now Home as COVID-19 School Closures Expand.

